

Teksty, którymi chcemy tym razem zainteresować PT Czytelników, ujawniają wyraźnie to, że w polskiej polityce społecznej nieustannie dzieje się coś nowego, że – zarówno na poziomie akademickiej refleksji, jak i na poziomie praktyki – szuka się w niej nowych pomysłów na rozwiązywanie rozmaitych, bolesnych kwestii socjalnych. Gospodarowanie zasobami pracy wysoko kwalifikowanej lub rozmaite koncepcje tzw. gospodarki społecznej to zagadnienia, które warto starannie przemyśleć po to, aby – nie ulegając łatwemu entuzjazmowi – odpowiedzieć sobie na pytanie, czy wyznaczają one nowe perspektywy myślenia i – przede wszystkim – działania w bieżącej polityce społecznej.

Redakcja

NAUKI O PRACY I POLITYCE SPOŁECZNEJ W PROGRAMACH NAUCZANIA SZKÓŁ WYŻSZYCH W POLSCE

Elżbieta Kryńska

Uniwersytet Łódzki

Zdzisław Pisz

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

UWAGI OGÓLNE

Dydaktyka dyscyplin tworzących obszar tematyczny nauk o pracy i polityce społecznej była w przeszłości i pozostaje obecnie stałym obszarem zainteresowania Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej Polskiej Akademii Nauk (KNoPiPS).

Zainteresowanie to wyraźnie wzrosło od początku transformacji systemowej. Wśród racji, w których następstwem pojawiło się zwiększone zainteresowanie problemami dotyczącymi edukacji w omawianych dyscyplinach, należy wskazać przede wszystkim ich zakres. Obejmuje on człowieka w społeczeństwie, jego miejsce, zadania, ograniczenia i szanse na różnych etapach życia, od przygotowania do aktywności ekonomicznej i społecznej, przez lata dojrzałości i intensywnej aktywności, aż po okres malejącego zaangażowania, znacznych ograniczeń fizycznych i intelektualnych, do niemal zupełnej dezaktywacji.

Istnienie owych faz, ich naturalny charakter, logika następstw ekonomicznych i społecznych oraz występujące między nimi zindywidualizowane granice w czasie, powinny stanowić elementarny zakres wiedzy każdego obywatela. Na dynamicznie zmieniającym się rynku pracy, w warunkach rosnącej konkurencji o miejsca pracy, o pozycje zawodowe i społeczne, przy braku gwarancji stabilizacji zawodowej, wiedza z obszaru przedmiotowego nauk o pracy i polityce społecznej powinna być postrzegana, jako niezbędna dla wszystkich osób rozwiązujących na co dzień problemy zawodowe i rodzinne oraz dotyczące różnych form aktywności społecznej.

Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej podejmuje inicjatywy zmierzające do popularyzacji oraz upowszechniania wiedzy z omawianego obszaru przedmiotowego. Jej obecność w programach edukacyjnych jest zależna od wielu czynników. W warunkach dużej autonomii szkół wyższych i rosnącego zróżnicowania programowego szkół średnich szczególnie istotnym czynnikiem jest świadomość potrzeby odpowiedniej wiedzy dla absolwentów. Ważnymi czynnikami są również kadry nauczające i programy nauczania.

Z inicjatywy KNoPiPS w 2005 r. powtórzone zostały badania sondażowe (pierwsze przeprowadzono w 2001 r.) na temat obecności dyscyplin z obszaru przedmiotowego nauk o pracy i polityce społecznej w programach nauczania realizowanych w szkołach wyższych o profilu ekonomicznym oraz na wydziałach ekonomicznych uniwersytetów i innych szkół. Celem badań było zgromadzenie informacji na temat praktyki kształcenia na poziomie wyższym umożliwiającym identyfikację, analizę i ocenę problemów zaliczanych do obszaru tematycznego nauk o pracy i polityce społecznej. W badaniach starano się ustalić ich obecność w programach nauczania, zainteresowanie studentów specjalizacjami studiów koncentrującymi się wokół zagadnień pracy i polityki społecznej, starano się także rozpoznać potencjał kadrowy, jakim dysponują uczelnie lub wybrane jednostki organizacyjne na uczelniach.

BADANA ZBIOROWOŚĆ

W okresie transformacji systemowej liczba szkół wyższych dynamicznie wzrosła. Przyjmując za podstawę porównań rok akademicki 1990/91 (liczbę szkół w tym roku za 100), jednopodstawowe indeksy dynamiki dla wybranych lat były równe: 1995/96 – 159,8; 2000/01 – 276,8; 2004/05 – 375,0.

Ze wzrostem liczby szkół równolegle przebiegał proces zmian w strukturze szkolnictwa. Nie chodzi głównie o podział na szkoły publiczne i niepubliczne, ale o odchodzenie od tradycyjnego układu, który funkcjonował przez wiele powojennych lat, uwzględniającego podział na uniwersytety, politechniki, szkoły medyczne, rolnicze i ekonomiczne, pedagogiczne i inżynierskie, a także artystyczne, wychowania fizycznego i resortowe. Układ ten był czytelny, głównie z racji trwałości w czasie, która doprowadziła do jego zakodowania się w świadomości społecznej.

W ramach pluralizacji szkolnictwa szybko wzrosła liczba szkół wyższych niepublicznych, często dość „egzotycznie” skonfigurowanych w sensie programowym. Nowe rozwiązania można zauważyć również w szkołach państwowych, które starały się spro-

tać oczekiwaniom rynku edukacyjnego. Dla przykładu – jedna ze szkół scharakteryzowana jest przez następujące specjalności: inżynieria mechaniczna, język polski, edukacja wczesnoszkolna, język niemiecki, język angielski, ochrona środowiska, inżynieria produkcji, administracja samorządowa i finanse publiczne, edukacja wczesnoszkolna z językiem obcym, elektrotechnika z informatyką techniczną, finanse przedsiębiorstw, zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem, projektowanie baz danych i oprogramowanie użytkowe, administracja systemów i sieci komputerowych.

W tej sytuacji było dość trudno, jedynie na podstawie nazw uczelni wyższych, wnioskować o profilu kształcenia, a więc i o ewentualnej obecności w programach przedmiotów z obszaru zainteresowania KNoPiPS. Dążąc ponadto do uzyskania porównywalności wyników z wynikami poprzednich badań, zdecydowano się zaliczyć do badanej zbiorowości szkoły wyższe ekonomiczne lub też o innym profilu głównym, ale prowadzące kierunki ekonomiczne, tj.: finanse i bankowość, marketing i zarządzanie, ekonomia, stosunki międzynarodowe, informatyka i ekonometria oraz towaroznawstwo.

Z całą pewnością rozwiązanie takie nie wyczerpuje zbioru szkół wyższych, w których dyscypliny z zakresu nauk o pracy i polityce społecznej mogą być prowadzone. Można jedynie powiedzieć, że postąpiono analogicznie, jak w poprzednim badaniu, zakładając że w wybranych uczelniach potrzeba uwzględniania omawianych przedmiotów w programach nauczania jest większa niż w innych szkołach wyższych.

Na wydziałach ekonomicznych oraz ekonomiczno-społecznych uniwersytetów i politechnik, a także w uczelniach ekonomicznych posiadających w swych ofertach dydaktycznych kierunki ekonomiczne, istnieje obowiązek dostosowania się do obowiązujących standardów nauczania.

W ostatnich latach standardy te, z punktu widzenia dyscyplin z obszaru przedmiotowego nauk o pracy i polityce społecznej, niewiele się zmieniły. W układzie trzech grup przedmiotów (przedmioty kształcenia ogólnego, przedmioty podstawowe, przedmioty kierunkowe) jedynie na trzech „ekonomicznych” kierunkach znalazło się miejsce dla dyscyplin z obszaru zainteresowania KNoPiPS. *Polityka społeczna* jest przedmiotem kierunkowym dla kierunku ekonomia, *zarządzanie kadrami* dla kierunku zarządzanie i marketing i *ubezpieczenia społeczne* dla kierunku finanse i bankowość.

Z pewnością nie jest to stan zadowalający i adekwatny do dość powszechnie wyrażanych poglądów na temat dużego znaczenia omawianej wiedzy dla kompletności wykształcenia, nie tylko na kierunkach ekonomicznych, ale wykształcenia wyższego w ogóle.

W celu zgromadzenia pożądaných informacji wykorzystano kwestionariusz ankietowy, który wysłano do 202 adresatów (o 47 więcej niż w poprzednim badaniu), z czego 39 do państwowych uczelni wyższych. Ostatecznie w badaniu wzięły udział 83 jednostki, wypełniając otrzymane drogą pocztową kwestionariusze, w tym 17 szkół państwowych.

Celowy wybór badanych jednostek nie daje podstaw do daleko idących uogólnień. Sposób przeprowadzenia badania zdecydował o informacyjnym charakterze ich wyniku, który należy traktować, jako kolejną przesłankę wskazującą na potrzebę przeprowadzenia szerszych badań, z zaangażowaniem

większego potencjału badawczego, umożliwiającego dokładne rozpoznanie sytuacji w analizowanej dziedzinie.

POSTĘPOWANIE BADAWCZE I WYNIKI BADAŃ

Treść pytań zawartych w kwestionariuszu ankietowym była przedmiotem dyskusji na posiedzeniu ogólnym KNoPiPS w 2001 r. Pytania ułożone zostały w bloki tematyczne obejmujące:

- dane o jednostce dydaktycznej obsługującej proces dydaktyczny w dziedzinie nauk o pracy lub polityki społecznej,

- informacje o przedmiotach z analizowanego obszaru tematycznego uwzględnionych w programie,

- dane na temat liczby studentów objętych kształceniem na kierunku lub specjalności, o zainteresowaniu słuchaczy problematyką i szansach znalezienia pracy przez absolwentów.

Badania nie były anonimowe. Istnieje możliwość pełnej identyfikacji podmiotów biorących w nich udział, ale nie było to celem badań. Dlatego też, podobnie jak cztery lata wcześniej, wyniki zostały omówione z zachowaniem anonimowości. Analizując wyniki, starano się zwracać uwagę na problemy występujące w danym typie szkół, a nie na konkretnej uczelni.

Państwowe uczelnie akademickie, do których skierowano ankietę, zostały podzielone na:

- uniwersytety,
- politechniki,
- szkoły ekonomiczne (akademie),
- inne szkoły.

Podział ten odpowiada wieloletniej tradycji, układowi stosowanemu w wielu publikacjach statystycznych i jest tożsamy z podziałem zastosowanym w poprzednich badaniach.

UNIwersYTETY

Ankiety wypełnione i przesłane z 8 uniwersytetów wskazują na istnienie dość dużego zróżnicowania dydaktyki w zakresie analizowanych przedmiotów. Zajęcia są zazwyczaj prowadzone na wydziałach o profilu ekonomiczno-społecznym lub społecznym oraz na wydziałach ekonomii lub zarządzania. Przedmiotami najczęściej występującymi w programach nauczania okazały się (w nawiasie liczba wskazań):

- *polityka społeczna* (6),
- *zarządzanie zasobami ludzkimi* (5),
- *zarządzanie kadrami (personelem)* (4),
- *ubezpieczenia społeczne* (2).

Niemal w każdym z uniwersytetów prowadzone są dodatkowe przedmioty z badanego obszaru tematycznego. Ich lista obejmuje między innymi:

- *niepełnosprawność, aspekty ekonomiczne i społeczne,*
- *zarządzanie pomocą społeczną,*
- *kapitał społeczny,*
- *społeczne aspekty polityki regionalnej,*
- *regionalne rynki pracy,*
- *ekonomika pracy,*
- *system motywowania,*
- *polityka zatrudnienia,*
- *zabezpieczenie społeczne,*
- *polityka ludnościowa,*
- *zarządzanie finansami w ochronie zdrowia.*

Przedmioty najczęściej powtarzające się, tj.: *polityka społeczna, zarządzanie zasobami ludzkimi, zarzą-*

dzanie kadrami i ubezpieczenia, są zazwyczaj przedmiotami wydziałowymi lub kierunkowymi. Pozostałe przedmioty należą do przedmiotów specjalizacyjnych i do wyboru. Lista tych przedmiotów jest o wiele dłuższa i obejmuje między innymi:

- politykę społeczną we wspólnocie europejskiej,
- systemy emerytalne w krajach UE,
- rynek pracy w ujęciu regionalnym,
- lokalne rynki pracy,
- politykę wynagrodzeń i rynku pracy,
- elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy,
- zbiorowe stosunki pracy,
- controlling w zarządzaniu zasobami ludzkimi.

Wśród przedmiotów specjalizacyjnych i do wyboru najbardziej widoczną zmianą między wynikami badań 2001 r. i 2005 r. jest pojawienie się przedmiotów ujmujących zagadnienia rynku pracy i polityki społecznej z uwzględnieniem rozwiązań obowiązujących w UE.

AKADEMIE EKONOMICZNE

Ankiety nadesłały 3 akademie ekonomiczne. W ich programach obligatoryjnie znajdują się trzy podstawowe przedmioty, tzn. *polityka społeczna* na kierunku ekonomii, *ubezpieczenia* na kierunku finanse i bankowość oraz *zarządzanie kadrami* na kierunku zarządzanie i marketing. W przypadku innych przedmiotów praktyka jest zróżnicowana. W dwóch spośród trzech uczelni *polityka społeczna* jest przedmiotem wydziałowym.

Wśród przedmiotów specjalizacyjnych i do wyboru znajdują się także:

- zarządzanie kapitałem ludzkim,
- zachowanie człowieka w organizacji,
- zarządzanie zasobami ludzkimi,
- rynek pracy,
- zarządzanie usługami społecznymi,
- system motywowania,
- fizjologia i ergonomia,
- prawo pracy i prawo socjalne,
- polityka społeczna w UE,
- demografia i demografia rodziny,
- zabezpieczenie społeczne,
- system wynagrodzeń za pracę.

Lista przedmiotów specjalizacyjnych z 2005 r. jest analogiczna jak w 2001 r. Należy pamiętać, że jest to zestaw, z którego różne uczelnie akademickie wprowadziły do programów wybrane przedmioty.

POLITECHNIKI

W 5 badanych politechnikach dydaktyka przedmiotów z obszaru zainteresowań KNoPiPS koncentruje się na wydziałach ekonomicznych, organizacji i zarządzania lub jednostkach o profilu nauk społecznych i administracji. Z racji obecności w minimum programowym na kierunku zarządzanie i marketing prowadzone są zajęcia z *zarządzania kadrami*, ale nie tylko. Wśród pięciu analizowanych przypadków tylko w trzech prowadzi się kształcenie na kierunku zarządzanie i marketing, a przedmiot *zarządzanie kadrami* znajduje się w programach wszystkich pięciu uczelni. W czterech prowadzone są także zajęcia z *zarządzania zasobami ludzkimi*, a w trzech z *polityki społecznej*. W dwóch uczelniach w programach występuje *ubezpieczenie społeczne*, raz jako przedmiot specjalizacyjny i raz jako przedmiot do wyboru.

Generalnie daje się zauważyć, że prowadzone na wydziałach zarządzania i marketingu lub ekonomii kierunki typowe dla szkół i wydziałów ekonomicznych oraz zarządzania są w sensie realizowanych programów o wiele uboższe w treści o charakterze społecznym czy też społeczno-ekonomicznym niż w szkołach ekonomicznych lub na wydziałach ekonomicznych uniwersytetów. Dotyczy to w szczególności przedmiotów specjalizacyjnych i do wyboru.

INNE UCZELNIE

Do tej grupy zaliczono uczelnię reprezentującą akademickie uczelnie rolnicze. Analizowane przedmioty obecne są na wydziale ekonomiczno-rolnym na kierunkach: ekonomia, zarządzanie i marketing oraz finanse i bankowość. Wśród przedmiotów kierunkowych i specjalizacyjnych znalazły się:

- zarządzanie zasobami ludzkimi,
- zarządzanie kadrami,
- kapitał społeczny,
- polityka społeczna,
- zabezpieczenie społeczne,
- ubezpieczenia społeczne.

Warto jednocześnie podkreślić, że w uczelni tej nie są prowadzone specjalizacje, których dotyczą pytania kwestionariusza, tj. bezpośrednio związane z polityką społeczną lub zarządzaniem zasobami ludzkimi.

WYŻSZE SZKOŁY ZAWODOWE

Duża różnorodność szkół, które odesłały wypełnioną ankietę, utrudnia ich analizę. W kwestionariuszu ankiety nie uwzględniono pytań, które byłyby skutecznym narzędziem podziału zbioru na bardziej jednorodne podzbiory. Nazwa szkoły w wielu przypadkach nie pozwala choćby wstępnie i ogólnie określić profilu programowy szkoły. Brak jest również możliwości wskazania, które z analizowanych szkół zawodowych posiadają już uprawnienia do nadawania stopni zawodowych magistra. Na podstawie nazw szkół można jedynie dokonać podziału na szkoły państwowe i niepaństwowe.

Wszystkie szkoły wyższe, w tym także zawodowe, niezależnie od tego, czy są szkołami państwowymi czy niepaństwowymi, są zobowiązane do przestrzegania standardu programowego wyznaczonego przez obowiązujące minima programowe. W przypadku kierunków ekonomicznych, przewidzianych dla szkół zawodowych, w minimach programowych znalazły się te same przedmioty, co dla szkół akademickich. Wśród przedmiotów kierunkowych występują:

- zarządzanie kadrami na kierunku zarządzanie i marketing,
- ubezpieczenia na kierunku finanse i bankowość,
- polityka społeczna na kierunku ekonomia.

W tej sytuacji wszystkie szkoły zawodowe prowadzące dydaktykę na wymienionych kierunkach powinny zagwarantować obecność tych przedmiotów w programach.

Państwowe szkoły zawodowe

Wypełnione ankiety otrzymano z 9 państwowych szkół zawodowych. W trzech spośród nich, czyli w jednej trzeciej, dydaktyka nie obejmuje przedmiotów wskazanych w kwestionariuszu ankiety. Jedna z tych szkół prowadzi działalność dopiero od roku,

więc ze zrozumiałych względów informacja o realizacji programów jest bardzo skromna. W pozostałych dwóch brak odpowiednich przedmiotów jest pewnym zaskoczeniem. W jednej z nich prowadzi się studia na kierunku ekonomii, a w drugiej na kierunku zarządzanie i marketing. Można byłoby oczekiwać, że zgodnie z obowiązującymi standardami nauczania, analizowane przedmioty znajdują się w programach.

W pozostałych sześciu uczelniach przedmioty z obszaru zainteresowania KNoPiPS są obecne. Zróżnicowanie jest duże, a liczba przedmiotów z zakresu nauk o pracy i polityce społecznej jest zależna od profilu szkoły. Na jednym biegunie występuje szkoła z Instytutem Służb Publicznych i bogatą ofertą programową z analizowanego zakresu przedmiotowego, na drugim zaś szkoła kształcąca na kierunkach: zarządzanie i inżynieria produkcji oraz finanse i bankowość, wypełniająca jedynie minimum programowe przez uwzględnienie dwóch podstawowych przedmiotów, tj. *zarządzanie kadrami* i *ubezpieczenia społeczne*.

Generalnie można stwierdzić, że nasycenie programów przedmiotami z obszaru nauk o pracy i polityce społecznej jest większe w szkołach o profilu ekonomicznym i humanistycznym i wyraźnie mniejsze w szkołach o profilu technicznym.

Niepaństwowe szkoły zawodowe

Spośród 57 szkół niepaństwowych 32 posiada profil nauczania obejmujący zarządzanie i marketing lub też kierunek ten jest jednym z kilku kierunków, np. obok administracji, politologii i nauk o rodzinie, ekonomii, politologii, socjologii czy pedagogiki. Warto przy tym zaznaczyć, że nie w każdym przypadku obecność w nazwie szkoły hasła „zarządzanie” jest równoznaczne z prowadzeniem kierunku zarządzanie i marketing. I odwrotnie, są szkoły, które posiadają ten kierunek studiów, mimo że nazwa szkoły tego nie sugeruje.

Z 32 szkół prowadzących kierunek zarządzanie i marketing 25 posiada w programie przedmiot uwzględniony w minimum programowym dla kierunku, tj. *zarządzanie kadrami*. W pozostałych 7 uczelniach przedmiot ten bezpośrednio nie występuje, ale w 6 szkołach są zajęcia z *zarządzania zasobami ludzkimi*, a w jednej, w ramach specjalizacji zarządzanie zasobami ludzkimi, prowadzone są zajęcia z przedmiotu *polityka personalna*.

Spośród innych przedmiotów analizowanego obszaru tematycznego *polityka społeczna* występuje w 21 szkołach. W sześciu z nich zarządzanie i marketing jest jedynym kierunkiem, w pozostałych zaś 15 przypadkach obecności w programach *polityki społecznej* szkoły prowadzą inne jeszcze kierunki, w tym ekonomię.

Wśród 11 szkół kształcących na kierunku zarządzanie i marketing, w których brak jest w programach przedmiotu *polityka społeczna*, występują inne przedmioty, np. *ubezpieczenia społeczne*, *prawo pracy*, *kapitał intelektualny*, *partycypacja pracownicza*, *planowanie i rozwój własnej kariery zawodowej*, *system motywowania*, *kommunikacja społeczna*.

W 21 uczelniach, w których stwierdzono obecność w programach *polityki społecznej*, wykładane są również inne przedmioty z analizowanego obszaru. Dla przykładu:

- *ubezpieczenia społeczne* – 8 szkół,
- *system motywowania* – 8 szkół,
- *prawo pracy* – 3 szkoły.

Oprócz wymienionych, programy nauczania obejmują wiele dodatkowych przedmiotów związanych z prowadzonymi specjalizacjami. Są to między innymi:

- *demografia*, *polityka ludnościowa*,
- *europejski system praw i ochrony człowieka*,
- *problemy i kwestie społeczne*,
- *praca socjalna z jednostką, grupą i środowiskiem*,
- *umiejętności kierownicze*,
- *podstawowe zasady poruszania się na rynku pracy*,
- *rynek pracy*,
- *systemy informacyjne w zarządzaniu kadrami*,
- *zabezpieczenie społeczne*,
- *niepełnosprawność, aspekty ekonomiczne i społeczne*.

W 14 szkołach kształci się studentów na kierunku ekonomia. Zgodnie z wymogami minimum programowego dla tego kierunku, we wszystkich szkołach w programach nauczania jest obecna *polityka społeczna*, jako przedmiot kierunkowy. Ponadto w programach tych szkół występują jeszcze inne przedmioty z obszaru przedmiotowego nauk o pracy i polityce społecznej. Dla przykładu:

- *ubezpieczenia społeczne* – 9 szkół,
- *zarządzanie kadrami* lub *zarządzanie zasobami ludzkimi* – 11 szkół.

Ponadto:

- *demografia* lub *polityka ludnościowa*,
- *rynek pracy i polityka zatrudnienia*,
- *rynek i prawo pracy*,
- *elementy fizjologii i organizacji pracy*,
- *podstawy humanizacji pracy*,
- *kapitał społeczny*,
- *ekonomika pracy*,
- *system motywowania*,
- *antropologia społeczna*,
- *socjologia pracy*.

Wśród szkół, które wypełniły kwestionariusz ankiety, znalazło się 5 uczelni wyższych niepaństwowych o profilu związanym z finansami i bankowością. W przypadku tych uczelni sposób odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu nie zawsze jest jednoznaczny, zwłaszcza w części dotyczącej nazw wydziałów i kierunków studiów. Tylko w dwóch uczelniach jednoznacznie stwierdzono, że chodzi o kierunek finansów i bankowości. W pozostałych trzech przypadkach na taki profil wskazuje nazwa uczelni.

Dla kierunku finanse i bankowość przedmiotem ujętym w minimum programowym są *ubezpieczenia społeczne*. W czterech szkołach warunek minimum programowego został zrealizowany wprost (2 szkoły) lub przez uwzględnienie w programie przedmiotu *zabezpieczenie społeczne*, obejmującego również *ubezpieczenia społeczne* (również 2 szkoły). Tylko w jednej szkole warunku tego nie spełniono.

Inne przedmioty z obszaru nauk o pracy i polityce społecznej nie występowały w programach szkół jednokierunkowych, a w przypadku uczelni kształcących na więcej niż jednym kierunku występowały przedmioty porównywalne z innymi uczelniami.

Jednolitego profilu kształcenia nie posiadało 7 uczelni. Sugerując się nazwami tych szkół, można całą grupę określić mianem uczelni humanistycznych, chociaż nie w każdym przypadku jest to w pełni usprawiedliwione kierunkiem i prowadzonymi specjalizacjami. Najwięcej przedmiotów z obszaru nauk o pracy i polityce społecznej uwzględnili w swych progra-

mach uczelnie o profilu humanistyczno-ekonomicznym lub humanistyczno-pedagogicznym. Ich programy obejmują większość „klasycznych” przedmiotów z omawianego obszaru przedmiotowego, a ponadto wiele innych, często specjalizacyjnych, wzbogacających istotnie ofertę programową. Są wśród nich między innymi:

- *patologia społeczna,*
- *metody pracy socjalnej,*
- *zasady interwencji kryzysowej,*
- *wolontariat – podstawy prawne i organizacja,*
- *społeczeństwo obywatelskie,*
- *bezpieczeństwo pracy i ergonomia,*
- *edukacja zdrowotna.*

Należy podkreślić, że zróżnicowanie w tej grupie jest bardzo duże. Oprócz uczelni, których programy obejmują kilka, a nawet kilkanaście przedmiotów, są też takie, w których jest tylko jeden przedmiot, np. *ekonomika pracy.*

STUDENCI

Studenci w akademickich szkołach państwowych

Spośród 7 uniwersytetów jedynie w jednej uczelni prowadzone są specjalności w zakresie nauk o pracy i polityce społecznej. Studia odbywają się na poziomie licencjackim i magisterskim, w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym (zaocznym).

Specjalności związane z polityką społeczną w roku akademickim 2004/05 studiowały 63 osoby, a specjalności dotyczące nauk o pracy – 99 osób. W obydwu przypadkach zainteresowanie studentów specjalnością uznano za umiarkowane, a szanse zatrudnienia za nikłe. W dwóch kolejnych uniwersytetach kształcą się studenci w jednej z dwóch specjalności, tzn. w jednym z zakresu polityki społecznej i w drugim w dziedzinie nauk o pracy. Specjalności z zakresu polityki społecznej w r. a. 2004/05 studiowały łącznie 562 osoby, specjalności zaś z obszaru nauk o pracy 323 osoby. W obu przypadkach szanse na zatrudnienie absolwentów określono jako średnie, przy dużym zainteresowaniu studentów problematyką polityki społecznej i umiarkowanym zagadnieniami z zakresu nauk o pracy.

W pozostałych czterech uniwersytetach w r. a. 2004/05 specjalizacje z obszaru nauk o pracy i polityce społecznej nie były obecne w ofercie programowej.

W sumie w siedmiu uniwersytetach specjalności z obszaru przedmiotowego polityki społecznej studiowało 625 osób, a specjalności związane z naukami o pracy – 422 osoby.

W żadnej z trzech uczelni ekonomicznych nie ma specjalizacji z obszaru przedmiotowego polityki społecznej, natomiast w każdej z nich jest co najmniej jedna specjalizacja z zakresu nauk o pracy. W r. a. 2004/05 łącznie na wszystkich typach studiów studiowało 1371 osób. Zainteresowanie specjalizacją określono jako umiarkowane albo bardzo duże. Za średnie uważa się szanse absolwentów na pracę zgodną z uzyskanymi kwalifikacjami.

Z nadesłanych odpowiedzi z politechnik wynika, że tylko w jednej istnieje specjalizacja z zakresu nauk o pracy, na której w r. a. 2004/05 studiowało 50 osób. Zainteresowanie specjalizacją oceniono jako bardzo duże i za równie duże uznano szanse zatrudnienia.

Studiujący w państwowych szkołach zawodowych

Spośród 9 państwowych szkół zawodowych tylko w dwóch w roku akademickim 2004/05 realizowane były programy nauczania odpowiadające specjalizacjom mieszczącym się w obszarze tematycznym nauk o pracy i polityce społecznej, w tym w jednej występują specjalności z obydwu obszarów. W szkole tej kształcą się 1125 osób na specjalizacji *szkoła socjalna* i 580 na specjalizacji *zarządzanie zasobami ludzkimi*. W drugiej szkole na specjalizacji *praca socjalna* w r. a. 2004/05 studiowało 741 osób. W obydwu szkołach zainteresowanie specjalizacjami uznano za bardzo duże. Wysoko też oceniono szanse zatrudnienia dla absolwentów.

Studiujący w niepaństwowych szkołach zawodowych

Z ogólnej liczby 57 niepaństwowych szkół zawodowych, które zwróciły wypełnione ankiety, 22 szkoły (38,6%) posiadają w programach nauczania specjalizacje z badanego obszaru przedmiotowego. W 3 szkołach występują specjalizacje z obydwu dziedzin, tj. z nauk o pracy i polityce społecznej, w 9 – wyłącznie z nauk o polityce społecznej i w 10 – z nauk o pracy. Łączna liczba studentów objętych nauczaniem w ramach specjalności związanych z analizowanym obszarem przedmiotowym nauk o pracy i polityce społecznej w r. a. 2004/05 wynosiła 5122 osoby, w tym specjalizacje z obszaru polityki społecznej – 3694 osoby, a nauk o pracy – 1428 osób.

Z informacji podanych w ankietach wynika, że nieco różnią się oceny zainteresowania studentów omawianymi specjalizacjami i opinie na temat szans absolwentów na znalezienie pracy zgodnej z przygotowaniem zawodowym. W przypadku specjalizacji związanych z naukami o pracy w ocenach zainteresowania studentów częściej podkreślano odpowiedź: „bardzo duże” (8 razy na 13 odpowiedzi), niż w przypadku nauk o polityce społecznej (4 razy na 12 odpowiedzi). Oceny szans zatrudnienia były bardziej zbliżone. Dla specjalizacji z obydwu obszarów wyżej oceniono zainteresowania niż szanse zatrudnienia. Dla polityki społecznej w trzech przypadkach z dziesięciu szanse zatrudnienia uznano za bardzo dobre, a dla nauk o pracy – w czterech z trzynastu.

W sumie w r. a. 2004/05 liczba studentów kształconych według programów określonych dla specjalizacji związanych z analizowanym obszarem przedmiotowym we wszystkich zbadanych typach szkół wyższych wyniosła łącznie 10 036 osób, z tego specjalizacje z obszaru polityki społecznej studiowało 6185 osób, a z obszaru nauk o pracy – 3851 osób.

KADRA DYDAKTYCZNA

Sposób wypełniania kwestionariusza ankiety w części dotyczącej sytuacji kadrowej jednostek organizacyjnych wykonujących zadania dydaktyczne z obszaru tematycznego nauk o pracy i polityce społecznej nie pozwala na szczegółową ocenę. Nie w każdym bowiem przypadku podano imienne wykazy osób obsługujących proces dydaktyczny w zakresie analizowanej problematyki. Najlepsza sytuacja, jak wynika z ankiet, jest w państwowych uczelniach akademickich, posiadających w swej strukturze wydziały ekonomiczne, społeczne lub ekonomiczno-

-społeczne. Przedmioty z obszaru zainteresowania KNoPiPS są w tych uczelniach prowadzone przez nauczycieli akademickich z katedr i zakładów o profilu odpowiadającym problematyce nauk o pracy i polityce społecznej.

O wiele bardziej jest zróżnicowana sytuacja kadrowa w szkołach zawodowych. Zróżnicowanie to dotyczy wielu elementów. Odmienne są etapy rozwoju poszczególnych uczelni i różne struktury wewnętrzne. Szkoły te różnią się wielkością, rodzajem posiadanych uprawnień ministerialnych, a także potencjałem kadrowym, zwłaszcza w części dotyczącej pracowników zatrudnionych na pierwszym etapie.

W niektórych kwestionariuszach zamieszczono odpowiedzi trudne do kategoryzacji, często brak było odpowiedzi w ogóle, co może sugerować, że brak jest jednostek organizacyjnych wykonujących obowiązki dydaktyczne w analizowanym obszarze tematycznym. Wpisywano także pojedyncze osoby, bez informacji o jednostce zatrudniającej. W wielu przypadkach, zwłaszcza w odniesieniu do przedmiotów z zakresu nauk o pracy, proces dydaktyczny obsługują pracownicy katedr zarządzania przedsiębiorstwem, lub zarządzania zasobami ludzkimi; dość często zadania dydaktyczne wykonują osoby z jednostek organizacyjnych związanych z mikro- lub makroekonomią lub w ogóle z ekonomią.

PODSUMOWANIE

Zgromadzone informacje na temat dydaktyki przedmiotów z obszaru zainteresowania KNoPiPS nie dają podstaw do uogólnień i wniosków formułowanych z gwarancją ich wysokiej wiarygodności. Nie oznacza to jednak, że na ich podstawie nie można

w ogóle podjąć próby zbudowania obrazu sytuacji w analizowanej dziedzinie.

Porównując wyniki z 2001 r. i 2005 r., można stwierdzić między innymi, że szkoły niepubliczne wykazują o wiele większą aktywność w dydaktyce omawianych przedmiotów. Wyraźnie wzrosła liczba szkół, w których prowadzi się edukację w obszarze przedmiotowym nauk o pracy i polityce społecznej. Wzrosła też liczba studentów kształcących się na specjalizacjach związanych z tym obszarem. Świadczy to o rosnącym zainteresowaniu absolwentów szkół średnich tego typu studiami. Niepubliczny charakter szkół wskazuje też, że jest to popyt autentyczny, a nie wynikający z dostępu do bezpłatnych form studiów. Na tle szkół niepublicznych zaskakuje mała elastyczność szkół państwowych. Nie zwiększyły one kształcenia w naukach o pracy i polityce społecznej adekwatnie do rosnącego zainteresowania.

Generalnie można stwierdzić, że nie poprawia się istotnie sytuacja kadrowa. Szkoły niepubliczne w zbyt dużym zakresie korzystają z usług dydaktycznych osób, których pierwszym miejscem pracy są uczelnie państwowe. Opóźnia to proces powstawania niezbędnych struktur organizacyjnych w szkołach niepublicznych.

W istniejącej sytuacji trudno byłoby oczekiwać upowszechnienia edukacji przez szersze wprowadzenie analizowanych przedmiotów do standardów edukacyjnych. Zamiast powszechnej edukacji warto zastanowić się nad możliwością rozszerzenia kształcenia o analizowane przedmioty na kolejnych kierunkach studiów. Przekształcenia w strukturze społeczeństwa następują w kierunku generującym potrzebę przekazywania podstawowej wiedzy z zakresu nauk o pracy i polityki społecznej.